

изменений, которые произошли в обществе, подталкивают нас к принятию среднего пути в апологетике, который лежит между фундаментализмом и либерализмом и называется пост-либерализм.

Ключевые слова: апологетика, либерализм, фундаціоналізм, пост-либерализм, постмодернізм, секуляризм, модерн, евиденціаналізм, абсурд.

A. Denysenko. Another kind apologetics or how should defense of Christianity looks like: short reflection on new books in apologetics

In the present paper author shows new ways in contemporary apologetics. Reason why it is important lies in limited access for Ukrainian readers to new literature recently published in western world. In those literature authors are trying to show us new ways how to witness non-Christians. As one can see from their writings, it is absolutely new and fresh approach in apologetics. All of those who are trying to practice apologetics can't ignore postmodern culture turn. Cooperation with new trends in philosophy, understanding changes that have occurred in society, pushing us to take thirdway in apologetics, which lies between fundamentalism and liberalism. This third way calls post-liberal apologetics.

Kew words: liberalism, fundamentalism, post-liberalism, postmodernism, secularism, modern, evidentialism, absurd.

УДК 291.23

Г.Д. Ємельяненко, канд філос наук,
доцент каф. філософії, сціології і правових наук
Донбаського НПУ, м.Слов'янськ

ХРИСТІЯНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЕТИКА В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНОГО СПАДКУ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІСТСЬКОГО МИСЛЕННЯ

У статті досліджується проблема «екзистенціалізації» християнської православної етики та боротьба релігійних мислителів-апологетів за гуманістичні ідеали і цінності, котрі є невід'ємними елементами духовної та релігійної діяльності людини. Показано різні аспекти морального світу особистості, що включають: цінність, Образ Божий, розглядається процес побудови християнської моделі цілісної людини, що обумовлює необхідність історико-релігієзнавчого та компаративно-релігієзнавчого аналізу.

Ключові слова: православ'я, екзистенціалізм, етика, мораль, релігія, християнство, Бог, теологія.

Постановка проблеми. Сьогодні представники багатьох конфесій практично повсюдно зайняті пошуками шляхів поліпшення взаємозв'язку між парафіянами і церквою, модернізацією і відновленням релігійної догматики, її пристосуванням до реалій сучасного життя. Одним із способів подібного поновлення є екзистенціалізація, як спосіб наближення культу і релігійної символіки до душі, віри і розумінню кожної конкретної людини. Справжнє християнство, на думку М.Бердяєва, насамперед, повинно стверджувати свободу добра. Воно повинно «стверджувати, що добро є продуктом свободи духа. І що тільки те добро, що є результатом свободи духа, є справжньою цінністю та справжнім добром» [2, с.84].

Мета й дослідницьке завдання автора цієї статті полягає у визначенні сутності християнської православної етики в контексті філософсько-релігійного спадку екзистенціалістського мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про «екзистенціальне християнство», бо «екзистенціальну теологію» вперше заговорили у зв'язку з творчістю і проповіданням С.К'єркегора, що «розвивалися в полеміці з пієтизмом та романтичною теологією Новаліса, Шлейєрмахера з їх пошуком «нового християнства», з одного боку, і з філософією абсолютного ідеалізму Гегеля – з іншого. Свою діяльність С.К'єркегор і розглядав, як відстоювання чистоти «Християнства як такого» на відміну від «існуючого християнства». Тому і теологію Лютера, і пієтизм, і романтизм Шлейєрмахера, і ідеалізм Гегеля він поміщав в один історичний ряд зростаючого спотворення «первісного», «істинного християнства».

Проблемами моралі і духовності релігії плідно й давно займалися провідні вітчизняні філософи та релігієзнавці А.М.Колодний, Л.Г.Конотоп, О.В.Марченко, О.І.Предько, Л.І.Филипович та інші учені.

Аналізом феномену екзистенціальності у релігійній свідомості у самий останній час почали займатися в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди НАН України С.Л.Шевченко і ДДПУ Г.Д.Ємельяненко.

Виклад основного матеріалу. Православна етика згідно з твердженнями її adeptів, на відміну від етики наукової, головним своїм завданням вбачає застереження людської істоти від позбавлення її Божої благодаті, тому її спрямування не у дослідженні формально логічних категоріальних взаємозв'язків, а у «здобуванні Духа Святого». Вона апелює не до інтелекту, а до почуття, до екзистенціальності людської істоти, у тому числі й до морального почуття. Де в свою чергу екзистенціальність у православній етиці представлена дещо інакше, аніж у етиці теоретичній. У етиці науковій екзистенціальність здеактуалізована. Категоріальний взаємозв'язок понять встановлюється логічно, етичне мислення, етичні категорії та поняття не існують окремо, у вигляді теорії, побудованій у відповідності до законів логіки, як це відбувається у етиці сакралізовано-науковій, вони «вплетені» у загальний контекст екзистенціально, або психоемоційно представленого світоглядно-релігійного розуміння реальності. І в цьому сенсі цей різновид етичного мислення є мисленням екзистенціально цілісним, тобто, таким, у якому поєднані міфорелігійна складова православного християнства, логіка, інтелект, психоемоційні чинники, людська духовність. А сама психоемоційна сфера виступає предметом логічного наукового аналізу. В етиці релігійній, православній психоемоційний контекст є головним, а логіка – вторинною. Інколи вона й зовсім не має ніякого значення, й стверджується, що християнська етика – парадоксальна, тому що віра в Бога не піддається логічному поясненню (шлях до біблійного канону розглядається у якості «впровадження до цілої правди»).

Етичні, екзистенціальні та духовні виміри православ'я, взагалі, християнства – є тими чинниками, що дозволяють якнайповніше зрозуміти реальне неспівпадіння наукової етики і секуляризованої та релігійної етики, християнської і православної. Феномен етичного знання, позначений терміном «православна етика», що подеколи ототожнюється з моральним богослов'ям, у християнській релігійній літературі, визначається, як викладене у систематичному порядку вчення, щодо морального життя людини, викладене таким, яким би воно мало бути у відповідності до закону Божого, відкритого у Євангелії і концептуалізованого у вченні православної Церкви. Феномен релігійного знання, так само як і моральне богослов'я, названий православною етикою, займається вивченням усього того, що відбувається з внутрішнім духовним світом людини, і тим, що орієнтує її у напрямку до правильного вибору моральних смислів та цінностей.

Християнську православну етику у певному сенсі відокремлюють від морального богослов'я, стверджуючи, що вона є певним варіантом філософсько-богословського дослідження моральних проблем, у якому не використовуються аргументи, що недоступні нашому розуму, разом з тим моральне богослов'я пов'язують, насамперед, з істинами, що перевершують спроможності нашого розуміння.

Те, що називають православною етикою є компонентом загально-світоглядного християнського вчення про людину, життя якої і розбудовується у відповідності до цінностей, до принципівих й найголовніших положень християнської догматики та християнської етики, де починаються перші проблеми концептуально-теоретичного, логічно вірного, не-суперечливого визначення термінів та понять.

Важливим змістовним джерелом морального богослов'я і православної етики є Святе Письмо Старого і Нового Завітів. Значущість моральних творів християнських пророків у свою чергу визначається їх безпосереднім ставленням до текстів Святого Письма, адже саме у поясненні морального сенсу священного тексту вони й отримують відповідну світоглядну цінність, вагомість й церковний авторитет. Головною етичною вимогою в моралі Нового Завіту затверджувалася заповідь шукання «Божої Правди», та «Любові», усіх тих чинників, що за своєю сутністю є чинниками екзистенціальними. Таким чином, можна зазначити, що екзистенціальне є формою переживання духовності, засобом її укоріненості в душу людської істоти.

Щодо формування морального ідеалу, то у православній традиції етичного знання велике значення надається й агіографічній писемності з її численними прикладами хрис-

тиянського життя святих, що за церковними канонами були возведенні у цей ранг завдяки їхнім звершенням у служінні Христу та втіленню в земне існування євангельських моральних цінностей.

Наукова і сакралізована етика має дещо іншу джерельну основу, що історично пов'язується з першими формами етичного античного раціоналізму Сократа і Аристотеля, такими працями великого систематизатора Античності Аристотеля, як «Нікомахова Етика», «Велика Етика», «Евдимова Етика». Античні спроби філософської концептуалізації морального досвіду, запропоновані цими мислителями, безумовно, були більш вищим щаблем розвитку етичного знання, що було представлене у доантичному давньому світі.

З історії формування наукової етики і етичного знання не можна не згадати про період середньовічної християнізації етичного мислення, де схоластику (школа) можна також вважати своєрідною формою концептуалізації.

І ще один етап розвитку етичного мислення секуляризації розпочався в епоху Відродження та приніс з собою відповідні зміни у світобаченні та світорозумінні людей, культивуванням індивідуалізму й позарелігійних форм особистісної самореалізації людей, поступовим відновленням значимості їхнього «земного» життя.

Вагоме місце займає і період Нового часу в історії секуляризації етики, який призведе до виникнення сучасних позарелігійних, філософсько-теоретичних концепцій, й остаточного оформлення та утвердження етики в якості особливої філософсько-теоретичної дисципліни. Саме цей етап характеризується своїми тенденціями, збільшенням можливостей теоретичного і практичного досвіду, впровадженням нових аспектів техніко-технологічного гатунку та поступовим звільненням кожної окремої людини з різноманітних форм середньовічної родової, суспільної та соціально-державної залежності.

Німецький релігійний протестантський філософ І.Кант, подеколи його називають таким чином, ствердив, що в моральному плані людина підпорядкована лише своєму власному, загальному законодавству. Відомий його закон «категоричний імператив» і був своєрідною формою осмислення моральних норм у якості належного зі сфери і на основі природи «чистого розуму», і власне людських, а не божественних цінностей.

Філософсько-світоглядні роздуми над феноменом моралі, у післякантівський період, дедалі більше починають звільнятися з-під домінуючих впливів релігії, а у світогляді та суспільній свідомості з'являються нові ціннісні орієнтири та нормативні вимоги для людських взаємин. Поетапно відбувається автономізація сфери етичного мислення, та перехід її у форму функціонування самостійної сфери філософсько-етичного теоретизування.

В новітній час, стан функціонування етики можна розглядати у формі секуляризованих, наукоподібних та атеїстичних концепцій етичного знання релігійного кшталту, що є результатом довготривалого історичного шляху її концептуального формування та розвитку, шляхом, який визначив й кардинальне неспівпадіння різних етичних концепцій у їхніх визначальних параметрах. Тому і застосування терміну і поняття «етика» у їхньому сучасному розумінні по відношенню до православ'я, християнства й, взагалі, до будь-якої іншої релігійної потребує відповідних застережень.

Ми говоримо про етику, як про певну теоретичну систему сучасного секуляризованого філософського знання, що має своє аргіогі, теоретичні принципи і закони, категоріальну структуру з науково виваженим взаємозв'язком понять, які фіксують якісні і, зокрема, соціокультурні характеристики процесів розвитку моралі та моральних явищ, то ми з необхідністю повинні відрізнити її від «етики релігійної», «етики християнської», та «етики православної» за цілою низкою суттєвих характеристик, насамперед, за фактом кардинальної відмінності світоглядно-філософського підґрунтя цих етичних концепцій.

Атеїстична етика, як найвища сходинка в процесі секуляризації етичного мислення у своєму світоглядно-філософському підґрунті зрештою стала парадигмальною протилежною етиці релігійній. В марксистській етиці класовий інтерес пролетаріату домінував над загально гуманістичними цінностями, моральний ідеал обумовлювався абстрактною ідеєю необхідності здобування земного раю під назвою «комунізм» і релігія у світоглядно-філософській парадигмі цього мислення розцінювалася як «опіум для народу», як вигадка для пояснення та мисленевого упорядкування незрозумілих явищ

реальності, як певна містерія, що слугувала панівним верствам у справі пригноблення та визиску трудового народу.

Формування етичних релігійних учень історично розпочиналося з абсолютно протилежних світоглядно-філософських передпозицій. Основою світобачення, світорозуміння тут було покладене вчення про створення світу надреальною і неземною істотою, вчення про первородний гріх і його спокуту, про орієнтацію віруючих на потойбічний світ.

Віра в Єдиного, що за своєю волею начебто створив цей світ з небуття, сповідання Бога-Отця, Бога-Сина та Бога-Святого Духа трьома особами єдиносутнісної Трійці. У цьому сенсі етичні ідеї, закладені православ'ям, і є безумовно похідними від православного віровчення. «Бог для релігійно-моральної свідомості постає в ролі першоджерела моралі, гаранту кінцевого торжества її принципів. Віра в Бога і в особисте безсмертя сприймаються як основа і передумова моральної свідомості й поведінки взагалі» [1, с.639].

Етика православна і етика нерелігійна досліджують моральне життя, та моральну свідомість людей і суспільства. Також вони досліджують поняття добра і зла, якими керуються і віруючі, і не віруючі люди. При цьому індивіду не обов'язково знати про існування Бога, або ж бути знайомим з засадами релігійної етики, він може і поза Одкровенням розрізняти добро і зло, бути чесним або нечесним, вірним або невірним, корисливим або добродійним, в сучасному світі мораль існує і поза Одкровенням. Як стверджують християнські богослови, етика християнська і етика православна містять в собі додатковий шар специфічних цінностей, що виникли у релігійній практиці віри в Христа і в християнській духовності, що у реальному житті неначе надбудовуються над атеїстичною моральністю. Коли духовному погляду людини відкривається християнська моральність, то вона починає розуміти, що будь-яка моральність атеїстична є або прелюдією, або недолугим відхиленням людства від моралі християнської. Таким чином релігійну етику у християнській догматиці історично завжди вивисували над етикою мирською та етикою нерелігійною, науковою.

Вагомість екзистенціальних чинників у християнській етиці православ'я підкреслюється й авторами «Академічного релігієзнавства», які зазначають, що християнство не лише проголосило в релігійно-інтерпретованому вигляді справді великі принципи суспільного життя Свободи, Рівності, Братерства, а й утвердило благородні психологічні і моральні начала Віри, Надії й Любові, і у численних коментарях та роз'ясненнях цих начал ми знаходимо сутнісні екзистенціальні мотиви та екзистенціальне підґрунтя, подібне начало, що має цінність і сенс лише у тому випадку, коли вони визначаються не лише зовнішніми інтенціями, а впливають з самої глибини нашого ества, коли вони перетворюють наші бажання та психоемоційність нашої особистості у самодостатній рух нашого духу у його устремлінні до Бога, та устремління до правди. «...Християнство вперше остаточно відкриває світу начало духовної свободи, невідомої світу античному, і у такій формі, яка була невідома й світу єврейському, – писав, наприклад, М.Бердяєв у своїй праці «Сенс історії». Християнська свобода передбачає вирішення історичної дії через дію вільного суб'єкта, вільного духу. Ця вирішувальність історії шляхом дій її свободи активного суб'єкта суттєва для природи християнства і для природи історії, тому що поза припущенням такого вільно діючого суб'єкта, своєю вільною активністю визначаючого історичні долі людства, конструкція історії, звичайно, неможлива» [2, с.85-86]. Потрібно погодитися з авторами «Академічного релігієзнавства» у тому, що при врахуванні «всебічної і виваженої оцінки моральної сторони християнства необхідно визнати, що цій релігії імпонують ідеї братерства людей, любові, милосердя і співстраждання, цінності кожної людської особи, морального самовизначення і самовдосконалення, відповідальності, щирості і нелицемірності» [1, с.647].

В історії християнської православної етики та морального богослов'я виокремлюють кілька періодів: період раннього християнства (I-III ст.н.е.), період патристичний (III-VIII ст.н.е.), період пізньовізантійський (IX-XVI ст.), період сучасний (XVII-XXI ст.).

Моральне значення в суспільстві добродійності, любові до ближнього та віри у негнітну душу та вічне життя у потойбічному світі підняли Афінагор, Тітіан, Юстин, Іриней Ліонський, Тертуліан, Климент Олександрійський, Ориген та інші прадавні релігійні мислителі-апологети, що почали розробляти християнські етичні ідеї ще за відсутності

концептуалізованої християнської догматики, в умовах протистояння нових етичних принципів античної культурі та соціальним звичаям того часу. Вони почали говорити про моральне очищення, свободу волі людської істоти у виборі своїх вчинків, про відповідність людини божественному задуму її творення.

Важливим періодом в становленні православної етики є період Київської Русі (IX—XII ст.), у який під впливом ідей візантійських отців церкви, склалася власна проповідницько-повчальна традиція, що задіявала досвід добродісного життя київських отців церкви. Література того часу «Житіє Феодосія Печерського», «Житіє Бориса і Гліба», «Києво-Печерський патерик», «Поучення братиї» єпископа Новгородського Луки Жидяти, суттєво вплинула на розвиток давньоруського проповідництва, заклала основи релігійних, соціально-етичних концепцій.

Християнську православну етику пов'язують з церковно-просвітницькою діяльністю Феодана Прокоповича та його курсу «Моралі богослов'я», що увійшов до програм Києво-Могилянської Академії, Московської Академії та Троїцької Семінарії.

Християнське моральне вчення систематизовано викладено Митрополитом Московським Платон у праці «Скорочене богослов'я» (1765р.) й починає широко розповсюджуватися у духовних навчальних закладах.

Курси «Морального богослов'я» у XIX—XX ст. розробляють: єпископи Інокентій (Смирнов), протоієрей Іоаким Кочетов, архімандрит Платон (Фівейський), протоієрей Петро Солярській, протоієрей Іоанн Міді, професора М.Олесницький, С. Нікітський, М. Тарєєв. У цей час над етичними проблемами у православ'ї працюють святителі Феодан Затворник та Ігнатій Брянчанінов. І саме у цей період закладаються підвалини системного богословського підходу до визначення, та розробки проблем православної християнської етики, релігійної віри і релігія у своїй сутності «є засобом задоволення глибинної, «екзистенціальної» потреби людини в існуванні розумного і морального начала світу. Обожнення, зведення до божественного першоджерела, ідея Боголюдства в християнстві — це форма усвідомлення абсолютності моралі як необхідної основи людського буття» [1, с.639].

Православ'я у XX ст. збагатилося працями відомих релігійних мислителів, таких як С.Булгаков, В.Зеньковський, Г.Флоровський, В.Лоський, І.Мейндорф ідеї яких суттєво вплинули і на філософсько-релігійні засади сучасної православної етики. Аналіз процесів історичного розвитку етичного знання у його різноманітних інваріантах засвідчує, що умовно названий православною етикою феномен етичного знання, як окрема дисципліна починає складатися у формі морального богослов'я, відмінного від релігійної догматики, лише з VI ст. н. д., а у вигляді філософсько-релігійних концепцій лише у працях релігійних мислителів XIX-XX ст.

Дослідження дозволяє зробити загальний **висновок**, що поза екзистенціальним не існує духовного життя людської істоти — неодмінної характеристики й обов'язкового елементу процесів створення та функціонування релігії; поза моральним — втрачають сенс будь-які розмови щодо сутності релігії; поза духовним і моральним — усяка релігійна діяльність перетворюється лише на позірне функціонування церковних організацій, відчужених від істинного духу й сутності релігії.

Література:

1. Академічне релігієзнавство. Підручник / (М. Закович, Б. Лобовик, Л. Филипович, А. Черній та ін.) За науковою редакцією професора А.Колодного. — К.: Світ Знань, 2000. — 862 с.
2. Бердяев Н.А. Смысл истории / Николай Александрович Бердяев. — М.: Мысль, 1990. — 176 с.
3. Соловьев В. Лекции по истории философии / Владимир Соловьев // Вопр. философии.— 1989.— № 6. С. 59-75.

Ємельяненко А.Д. Христианская православная этика в контексте философско-религиозного наследия экзистенциалистского мышления

В статье исследуется проблема «экзистенциализации» христианской православной этики и борьба религиозных мыслителей-апологетов за гуманистические идеалы и ценности, которые являются неотъемлемыми элементами духовной и религиозной деятельности человека. Показаны различные аспекты нравственного мира личности, которые включают: ценность, Образ Божий, рассматривается процесс

построения христианской модели целостного человека, что и обуславливает необходимость историко-религиоведческого и компаративно-религиоведческого анализа.

Ключевые слова: православие, экзистенциализм, этика, мораль, религия, христианство, Бог, теология.

Yemel'yanenko H.D. Orthodox Christian ethics in the context of philosophical and religious heritage of existentialist thinking

The article examines the problem «into existence of» Orthodox Christian ethics and the fight against religious thinkers apologists for humanistic ideals and values which are integral elements of the spiritual and religious activities of man. Showing different aspects of the moral world of the person, which includes: the value of the image of God, how to build a Christian model of the whole man, and that necessitates historical and religious studies and comparative-religion-analysis.

Today, representatives of many religions almost everywhere are searching for all kinds of ways to improve the relationship between the congregation and the church, modernization and restoration of religious dogma, its adaptation to the realities of modern life. One of the ways this upgrade is bringing into existence of as a way of approaching worship and religious symbols of the soul, faith and understanding of each individual.

The study leads to the general conclusion that there is no existential for the spiritual life of a human being – an indispensable element of mandatory specifications and the creation and functioning of religion; is moral – are meaningless any talk about the essence of religion; It is spiritual and moral – every religious activity is transformed into a seemingly functioning church organizations, alienated from the true spirit and essence of religion.

Key words: orthodoxy, existentialism, ethics, morality, religion, Christianity, God, theology.

УДК 246:248.151:260.2.001.1(045)

А.М. Лещенко, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін, Херсонська державна морська академія

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІ ВІРЯНИНА

В дослідженні актуалізується значення емоційної складової, що виступає каталізатором у процесі перетворення мети на мотив поведінки вірянина, який знаходиться під впливом творів сакрального мистецтва. Розкриваються особливості емоційного аспекту, що супроводжує процес перетворення мети на мотив поведінки віруючої людини, яка сприймає твори сакрального мистецтва. Цей процес прирівнюється до процесу «кристалізації», під яким розуміється процес «випадіння» позитивних емоцій на предмет діяльності. Доводиться, що визначений процес відповідає коеволюційним принципам релігійної єдності, домінуючого сенсу, інформаційного накопичення, ресурсної акумуляції, системної релігійної екстраполяції, парадоксального контрасту тощо. «Зсув цілі на мотив» поведінки людини позиціонується як домінуючий психологічний механізм, що об'єктивно опосередковується сприйняттям сенсу християнського віровчення, який закладений у творах сакрального мистецтва.

Ключові слова: сакральне мистецтво, твори християнського сакрального мистецтва, «зсув цілі на мотив», процес кристалізації.

Людина завжди потребує чогось як біологічний організм, як особистість (або соціальний індивід), як індивідуальність (або культурно-історична особистість), тож «за ознакою предмета задоволення потреби поділяють на матеріальні та духовні» [11, С. 236]. Відповідно, домінуючими потребами людини, як соціального індивіда, визнаються потреби у вірі, надії, щасті, любові, добробуті тощо, які і складають її основні моральні цінності. Ці цінності не втрачають своєї важливості протягом багатьох століть. Християнство позиціонує ці цінності, як основу власного віровчення, а тому використовує різні засоби трансляції їх у свідомість людини. Серед таких засобів не останнє місце займає і сакральне мистецтво, яке має колосальний вплив на чуттєвий світ людини. Тому, феномен сакрального мистецтва не втрачає своєї актуальності і сьогодні, а, навпаки, виникає все більше аспектів, які потребують аналізу та вивчення. Тому, метою дослідження є висвітлення емоційної